Hallac-ı Mansur'un küfür sözleri

Hallac-ı Mansur

Şunu da belirtmek isteriz ki, tasavvuf ehlinden bir grup ta savvufta aşın gitmiş ve «her şeyde mevcut olan sadece Allah'tır» demişlerdir. Buradan, müslümanların görüşüne aykırı olan «Vahdet-i vücut» görüşü doğmuştur. Vahdet-i vücut, kainatı hayal olarak kabul eder ve Allah'ın zatıyla insanın zatini birleştirir. Kelâmcılar, Zat-ı ilahî'nin birliğini savunurlarken, tasavvufçular her şeye şamil bir vahdeti savunurlar. Kelâm alimlerinin «her şey Allah'ın yaratmasıyla olur» ilkesi, bu grup nazarın da «Allah'ın vücudu her şevdedir» şekline geldi." Ehl-i Sünnet'in bu aşırı tasavvuf ehli hakkındaki görüşü, Allah'ı insana benzeten «Müşe l bbihe»,Allah'ı bir cisme sahip kabul eden «Mücessime» ve Allah'ın bedenlere hulul ettiğini kabul eden «Hululiyye» hakkın daki görüşünün aynıdır.

Bu gruptan gösterilen mutasavvıflardan biri, Abbasî Halifesi Muktedir (295-320/908-032) zamanında uluhiyyet iddiasında bu lunan Hüseyin b.. Mansur Hallaç'dır. «ebu Mugıs» künyesiyle anılır. Faris bölgesinin Beyzâ şehrinden olup, Mecüsî asıllıdır. Vasıfta yetişmiş, sonra da Bağdat'a gelerek orada yerleşmiştir. Burada sûfiler arasına girip onların büyüklerinden Cüneyd-i Bağdadi ve diğerlerinin sohbetlerinde bulunmuştur. Kalplerin sırrına vakıf olduğu için «Hallaç» ismini almıştır. Hallac'ın, pamuğu atarak özünü çıkardığı gibi o da kalblerde gizlenen sırları meydana çıkarırdı. Bir başka rivayete, göre o,bir vakit hallaç dükkanında oturuyordu. Hallaç herhangi bir işi için gitmişti. Bilahere dükkâna döndüğünde, çok olmasına.rağmen dükkanındaki pamukların atılmış olduğunu gördü. Bundan dolayı ona «Hallaç» ismini verdi.

Hallaç, ilk olarak tasavvufla meşgul oldu; İki manaya gelebilecek ölçüsüz sözler söylerdi. Yani onun sözleri, birisi güzel ve övülen, diğeri çirkin ve yerilen olmak üzere iki manaya gelirdi Alimler ve halk, onun

hakkında ihtilaf ettiler, bîr kısmı ona aşırı derecede ta'zîm gösterirken bir kısmı onu tekfir ediyordu.

Dış görünüşüyle zahit bir sufî olan Hallaç, bulunduğu yöre halkının Mutezile mezhebine bağlı olduğunu görünce Mu'tezilî oluyordu. İmamiyye mezhebine mensup olanlar gördüğünde ise onlardan oluyor, ve onlara imamları hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermeye çalışıyordu. Ehl-i sünnet mensupları arasında da sünnî oluyordu.

Hallaç, çok değişik tarzlarda giyinirdi; Bazen yün elbise ve aba, bazen renkli kumaşlardan elbiseler giyer, bazen de büyük sarık ve ferace takardı. Bazı günlerde ise askerî bir kıyafet içinde dolaşırdı, Çeşitli ülkeleri dolaştı, Hindistan, Horasan, Maveraünnehir, Türkistan ve diğer ülkeleri gezdi. Taraftarlarından biri, şöyle demiştir: «Ona, bir sene Mekke seyahatinde arkadaşlık etmiştim. Hacıların Irak'a dönmesinden sonra, Mekke'de kaldı ve bana: Dönmek istersen dön, ben burdan Hindistan'a gitmeye karar verdim, dedi. O, çok seyahat ederdi. Hindistan'a gitmek üzere denize indi; ben de Hindistan'a kadar ona arkacı aşlık ettim. Oraya 'vardığımızda bir kadını sordu, onun yanına gitti ve onunla konuştu. Kadın, ertesi gün buluşmak üzere ona söz verdi. Ertesi gün Hallaç'la beraber deniz kenarına çıktı, o sırada elinde üzerinde düğümler bulunan merdivene benzer bir bükülmüş ip vardı. Kadın bazı sözler söyledi ve bu ipte yükselmeye başladı. Ayaklarını bu ipe basarak yukarı çıkıyordu; nihayet gözümüzden kaybolup gitti. Hallaç geri döndü ve bana: «Hindistan'a bu kadın için gelmiştim.» dedi

Hallac'ın özellikle Hindistan'da öğrenmiş olduğu hokkabazlık ve anlaşılması güç bazı şeyleri yapma sanatı, etrafında toplanan ve onun aşırılığa boğulan görüşlerini kabul eden cahil halkı son derece etkilemiştir. Hatta bazıları Hallac'ı, o dönemde Ebu Tahir el-Cennâbî sayesinde güçlenmiş Karmatîlik mezhebinin propagandistlerinden olmakla itham etmişlerdir. Rivayete göre Hallaç, işlin başlangıcında

halkı Muhammed (s.a.)'in soyundan olanların etrafında toplanmaya davet ediyordu. Üstün maharetiyle, avam tabakasını kendine çekmeyi başardı. Bazı yol kenarlarında çukurlar kazdırır ve buralara su tulumları yerleştirirdi. Bunların biraz ilerisinde başka çukurlar kazdırır, buralara da yemek kordu. Sonra taraftarlarıyla suların bulunduğu yere giderdi. Abdest almak ve içmek için suya ihtiyaç hisettiklerin de, bastonuyla yeri açar, suyu çıkarır, ondan içer ve abdest alırlardı. Sonra yemeklerin bulunduğu yere gider, oradan da yemek çıkarır ve taraftar!-lanna bunların evliyanın kerametinden olduğu vehmini verirdi! Halkı kendine çekmek için, sadece bu üslûbu kullanmakla iktifa; etmeyip mevsimlik meyveleri saklayarak diğer mevsimlerde çıkarma usulünü de kullanıldı.

Bazı kimseler, Hallac'ın, Hafife Muktedir'in oğluna ait ölen bir kuşu dirilttiğini iddia etmişlerdir. Bu olayı Arib b. Sa'd şöyle anlatır: «Muktedir, hizmetçisiyle Hallac'a ölü bir kuş gönderdi ve ona şöyle demesini emretti: «Bu papağan oğlum Ebu'l-Abbas' indir; onu çok severdi, şimdi gördüğün gibi öldü. Eğer iddia ettiğin doğru ise bu papağanı dirilt.» Halifenin talimatını dinleyen Hallaç kalkıp içinde bulunduğu evin bir köşesine giderek işedi ve şöyle dedi: «Durumu böyle olan kimse, ölüyü diriltemez. Halifeye dön, gördüklerini ve işettiklerini ona anlat. Sonra şöyle dedi: , «Evet! Benim öyle dostlarım var ki, onlara hafif bir işaret edersem, kuşu ilik haline getirirler.» Hizmetçi Muktedir'e döndü gördüklerini ve işittiklerini anlattı. Halife: «Mühim olan kuşun ha, yata döndürülmesidir. Kime işaret ederse etsîn, kimden yardım isterse istesin, yeter ki kuşu diriltsin.» diyerek hizmetçiyi tekrar Hallac'a gönderdi. Hallaç «O kuşu bana getir» dedi. Hizmetçi ölmüş kuşu getirince, onu alıp dizlerinin üstüne koydu ve üzerine cübbesinin yenini örttü, bir şeyler söyledikten sonra üzerini açtı. Kuş canlı hale gelmişti. Hizmetçi kuşu Muktedir'e götürdü ve gördüklerini ona anlattı.»

Hallaç, bazı kitaplar telif etmiş, bu kitaplarda İslâm ilkelerine ters düşen bazı prensipler vazetmiştir. Söylendiğine göre, bu görüşlerden bazıları şöyledir: Mekke'ye gitmeden de hac ibadeti yapılabilir. Kim evinde Kalbe şeklinde dört köşe 'bir yapı yapar da, hac zamanında bunun etrafını tavaf eder, hac ahkâmını tatbik ederek otuz yetimi doyurur, bunlardan her birine bir gömlek giydirir ve yedi dirhem para verirse hac yapmış olur. Hallaç aynı zamanda üç gün geceleriyle beraber iftar etmeden oruç tutup, dördüncü günü Hindeb yapraklarıyla iftar eden kimsenin Ramazanda oruç tutmamasına izin vermiştir. Zina böyle bir. oruç onu Ramazan orucundan müstağni kılar. Bir gece boyunca akşamdan sabaha kadar İki rekat namaz kılan kimsenin namazı terk etmesine de izin vermiştir. Çünkü onun nazarında böyle bir namaz, ömür boyu kılınacak namazların yerine geçebilir. Mülkünün tümünü bir günde sadaka olarak veren kimseyi de zekâttan muaf tutmuştur. Aynı zamanda Kureyş mezarlıklarında şehitlerin kabirlerini ziyaret edip, orada on gün ikâmet eden ve bu müddeti namaz ve oruçla geçirerek az bir arpa ekmeğt^ve tuzla, iftar eden kimseleri de ibadetten muaf tuttuğu söylenir.

Bununla beraber Hallaç, hafif ve hareketli biriydi. Tıp alanında uğraştı, kimyevî deneyler yaptı. Hokkabazlıkla sihirimsi, fakat sihir olmayan bazı entresan işler yapıyordu. Bu sayede tahsilsiz, cahil kimseleri hayrete düşürüyordu. Sonra hulul prensibini savunarak Rabb'lık iddia etti. Allah (C.C) ve peygamberlere karşı büyük bir iftirada bulundu. Arib'in dediği gibi, onun ahmaklıklar, ters çevrilmiş ifadeler ve küfrü icabettiren sözler dolu Hitapları bulunmuştur. Nitekim bir kitabında şöyle der: «Nuh kavmini suda boğan, Ad ve Semud kavmini helak eden benim.» Bazı arkadaşlarına «Sen Nuh'sun, sen Musa'sın, sen de Muhammed'sin,Ben onların ruhlarını sizin bedenlerinize geçirdim» derdi. Kendisine tabi olan bazı cahiller, onun yanlarından kaybolup gittiğine sonra havadan tekrar yanlarına geldiğine inanıyorlardı.

Hallâc'ın daveti, özellikle fitneye düşmelerine sebep olduğu Bağdat ve Horasan'da Talekan halkı arasında revaç buldu. Hatta Ehl-i sünnet, onun büyük bir tehlike haline gelmesinden korktu. Hakkı, batılla karıştırdı ve hulul akidesine inandı. Onun şöyle dediği rivayet olunmuştur: «Kim itaatle huyunu güzelleştirir, lezzet ve şehevi arzulara karşı sabrederse Mukarreblerin (Allah'a yakın olanlar) makamına yükselir. Sonra saflaşmaya devam eder ve arınmışların derecelerine yükselir, nihayet beşeriyet özelliklerinden arınır. Kendisinde beşeriyyet özelliklerinden bir şey kalmayınca, Meryem oğlu isa'ya hulul eden Allah'ın ruhu ona da hulul eder. işte o zaman, o ne isterse o şey istediği gibi olur. Bütün fiilleri Allahu Teâlâ'nm fiilleri olur.» Kendisinin bu mertebeye erdiğini iddia ettiği söylenmiştir. Söylendiğine göre onun, taraftarlarına gönderdiği mektuplar ele geçirilmişti. Bu mektuplar şöyle başlıyordu: «Her surette tasavvur edilen rabblerin rabbi olan ilahtan kulu falan'a» Taraftarlarının ona gönderdiği mektuplar da ele geçirildi. Onlarda ise şu ibare yer alıyordu. *"Ey* zatlar zatı ve gayeler gayesinin sonu. Şehadet ederiz ki, sen her zaman başka bîr suretle tecelli edersin. Bizim zamanımızda da Hüseyin b. Mansur suretinde tecelli ettin. Biz sana sığınır ve senden yardım dileriz, senin rahmetini isteriz, ey gaybı bilen."

Hallâc'ın propagandası, sadece halk tabakalarına tesirle kalmadı, bilakis, saray erkanından bir çoğu, kâtipler ve Haşimî ilen gelenlerinden bazıları da ondan etkilenmişlerdi. Muktedir'in ha cibi Nasr ve avanesi, Hallac'ın ilkelerine inanmakla itham edildiler. Taraftarları, onun ölüleri dirilteceğine, cinlerin ona hizmet' ettiğine ve istediğini getirdiklerine, peygamber ve nebilerin gös terdiği mucizeleri onun da gösterebileceğine itikat ettiler. Hatta onun ulûhiyyetine ve taraftarlarından birinin nübüvvetine inan dılar.

Hallâc'ın daveteçileri, onun mezhebini yaymak için bir çok İslâm şehrine yayıldılar ve bu hususta îsmaîlîlerîn ileri gelen propagandistlerinin yolunu izlediler. Nitekim Miskeveyh şöyle riva yet

etmiştir: «Onun mevcut kitaplarında, çeşitli merkezlere gön derdiği nüfuzlu davetçilerîyle yaptığı bazı acaip yazışmalar yer almaktadır. Adamlarına yazdığı mektuplarında, nasıl bir yol iz leyeceklerini açıklıyor, halkı yavaş yavaş işleyerek, mertebe mer- tebe yükselterek istediikleri son duruma getirmelerini tavsiye ediyordu. Onlara her topluluğa, meyilleri ve anlayışlarına göre, kabullenme ve boyun eğebilme durumlarını dikkate alarak konuşmalarını söylüyordu. Kendisine mektup gönderenlere verdiği şifreli cevaplar vardı ki, bu mektupları ancak yazan ile mektubun gönderildiği şahıs anlayabilirdi

Hallaç, uluhiyyet iddia etmiştir. Uluhiyyetin insana hulul et- tiğine inanıyordu. Arkadaşlarına «intişar eden nurdan» diye mek tup yazardı.114 Kendi cübbesini kastederek «Cübbenin içindeki Allahdan 'başkası değildir.» dediği rivayet olunur.115 Aynca «Ene'1-Hakk = Ben hakk'ım» dediği rivayet edilmiştir. Aşağıdaki

beyitleri terennüm ettiği söylenir:

.

Seven de sevilen de benîm.

Biz iki ruh'uz, bir bedene hulul ettik.

Beni gördüğünde onu görmüş,

Onu gördüğünde de beni görmüş olursun

O Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim ki,

Onun ulûhiyyetini aydınlatan sır, insaniyetini de izhar etti.

Sonra o, mahrukatında, yiyen ve içen suretinde göründü.

Halk onu, gözün gözü gördüğü gibi açıkça, gördü.

Aynı şekilde Hallac'ın taraftarları, onun sırları, hatta sırların sırlarını bildiğine ve ehl-i keşfin sırlarına vakıf olduğuna inanır lardı. Nitekim onun aşağıdaki sözü de bunu göstermektedir:

Vecd ehlinin sevgileri benim vecdimi tasdik eder. Ehl-i sırrın sırları benim nezdtmde apaçıktır.

Hicri dördüncü asrın başlarından itibaren, Hallac'ın tehlikesi büyüdü. 301/913 yılında Bağdat'ta yakalandı, Rabblık iddiası ve hulul (ilahi ruhun kendi bedenine girmesi) akidesini benim sediği davasıyla teşhir edildi. Muktedir'in veziri Âli b. Isa, onun Kur'an ve dini ilimleri hiç bilmediğini, tamamen cahil olduğunu savunurken, Hallac'ı küfürle itham eden ve onun dinden, çıktığı nı söyleyenlerin Rafiziler olabileceği endişesine kapılan Hacip Nasr onu savundu. Hallac'ın harikulade güce sahip olduğuna ve kendisine eziyet edebileceğine inanan Ali b. Isa da bu durumda onu öldürmekten sakınmıstır.

Muktedir'in veziri Hamid b. Abbas, Hallaç'tan hoşlanmıyor ve ondan kurtulmaya çalışıyordu. Hallac'ın oğlunun hanımını casus olacak kullandı ve aleyhine şahitliğini talep etti. Bu yolla Hallac'ın kitaplarını elde edip, onları okudu ve içindeki hokka-b azlık ve küfürle ilgili meselelere vakıf oldu. Sonra yazdıkları hu susunda Hallaç ile münazara etmeleri, tuttuğu yolun batıl oldu ğunu ve islâm dinine karşı bir isyan olduğunu açıklamaları için Kadıların ileri gelenleriyle bir toplantı yaptı. Toplantıda kadılar 'onu kâfirlikle itham ettiler ve ittifakla küfrüne fetva verip kanını helal .saydılar. Bunun üzerine Halife, Hallac'a bin kırbaç vu rulmasını, cesedinin yakılmasını ve küllerinin Dicle nehrine atılmasını emretti.

Hallac'ın taraftarlan, onu öldürmediklerini ve asmadıklarını fakat ona benzetilen bir başkasını öldürdüklerini, dövülen şahsın Hallac'ın düşmanı olup ona benzetildiğind iddia etmişlerdir. Diğer bazıları da, bu olaydan sonra onu gördüklerini, onunla konuştuk larını söylemişlerdir. Arkadaşlarından bir grup ta, onu eşeğe bi nerken gördüklerini ve onun: «Ben hayvan şekline çevrildim, bu sığırların sandığı gibi öldürülen ben değilim,» dediğini söylemiş lerdir. Dicle'nin suyu artınca taraftarlan onun cesedinin külle rinin atılmasından ileri geldiğine inandılar. Ebû Amr b. Haye veyh şöyle demiştir: «Hallaç

öldürülmek için çıkarıldığı zaman, orada toplanmış olan halkın içindeydim. Onu görebilmek için ; zor da olsa ilerledim ve onu gördüm. Arkadaşlarına şöyle sesleni- / yordu: «Bu olay sizi korkutmasın! otuz gün sonra size dönece ğim.» 116 1

Hallaç tehlikesi onun ölümüyle sona ermedi. Onun sihre benzer davranışlarım, hokkabazlığını ve olağanüstü hallerini gören lerden bir çoğu bu fitneye düştü, hatta onu ilah edindiler ve onun ru bubiyyetine inandılar.

Her nekadar Hallaç için bu anlatılanlar nakledilmişse de, büyük alim Hucetu'l-lslâm. imanı Gazzali onu savunmuş, taşkınlığa varan sözlerini iyiliğe yormuştur, Ne olursa olsun Hallaç'ın fikirleri, Abbasî hilafetini oldukça korkutmuştur. Bunun için kitapçılar çağırılmış, onun kitaplarını satmaları ve satın almaları yasaklanmıştır. Hallaç yakalanmış sonra hicrî 309/922 yılının Zilkade ayında öldürülmüştür.

Şelmağani'nin küfür sözleri

b. Şelmeğanî:

llahlaştırma fikri, Hallaç için olduğu gibi sadece aşırı tasav vuf ehline mahsus değildir. Nitekim Sebeiyye'nin Ali b. Ebi Talibi, Ravendiyye'nin halife Mansur'u ve Hattabiyye'nin Cafer-i Sadık'ı ilahlaştırdıklarını görmüştük. Tasavvuf ehli aşırılarından bazıları, Hallac'ı ilahlaştınrken, Âzakire de Ebu Ca'fer Muham- med b. Ali eş-Şelmağanî'yi ilahlaştırmışlardır. Şelmegan Vasıt köylerinden birinin adıdır. Şelmağanî, lakabım bu köyden almış tır. Allah'ın ruhunun kendisine hulul ettiğini iddia etmiş ve ken dine «Ruhu'l-Kudüs» ismini vermiştir. Taraftarlan için, İslâm'a k arşı isyanlarla dolu bir kitap te'lif etmiştir.117

İbnu'1-Esîr şöyle der: «Onun mezhebine göre, o ilahlar ilaha dır, hakkı hak olarak gerçekleştirir. O evveldir, kadimdir, zahir- , dir, batındır, rızık verendir, tamdır, her mana ile îma edilendir. O şöyle derdi: Allahu Teâlâ, her şeye tahammülü ölçüsünde hu lul eder. O zıtları, karşıtlarını tanıtmak için yaratmıştır. Ademi yarattığında, ona

ve aynı zamanda îblîs'e hulul etmesi bu kabil dendir, ikisinden her biri, manasında da diğerinin zıttı olduğu gibi, karşıtları olarak birbirinin zıtlarıdır. Hakkı gösteren delil, hak tan daha üstündür. Bir şeyin zıttı, ona benzerinden daha yakın- dır. Allah (C.C) nasutî bir cesede girdiği zaman, kudret ve muci zesinden o cesedin Allah olduğu anlaşılır.»118 Bu görüş, büyük Ölçüde Imamiyye, özellikle bunlardan İsmailiyye kolunun imamet hususundaki zıddiyet ve hulul akidesi hakkındaki görüşlerine! benzemektedir.

Bu asırda, Abbasî devlet ricalinin bazıları, Şelmağanî'nîn fi- kirlerinden! etkilenmiştir. Nitekim Muhsin b. Ebî Hasan b. Fural babasının Üçüncü vezirliği dönemlinde onun etkisi altında kalmış tır. Şelmeğanî, Nasıruddevle Hasan b. Abdulah b. Hamdan tara tından da çok iyi karşılanmıştır. Nasıruddevle, iyi karşılamakla kalmamış, hem de onu gizlemişti. Şelmağanî, Bağdat'a gelinceye kadar Musul'da onun yanında kaldı. Bağdat'ta ileri gelen devlet adamlarından bazıları da onun görüşlerini benimsediler. Onun fi kirlerinden etkilenenlerden biri, halife Mukteddir'e vezirlik "etmiş olan Hüseyin b. Kasım b. Abdullah b. Süleyman b. Vehb'dir. Bun ların dışında Ebu Ali b. Bestam, İbrahim b. Ebî Avn ve İbni Şebî'b ez-Zeyyat onun görüşlerini benimseyenlerdendir. Fakat bunlar çok geçmeden Muktedîr'in hilafeti zamanında İbn Mukle'nin ve zirliğinde durumları öğrenilince kaçıp gizlendiler.

Razî zamanında (322-329/934-940) Şelmeğanî tehlikesi iyice artmıştı. Halife, onu ve taraftarlarından bir çoğunu tevkif ettirdi. Yanında, uluhiyyetini ve taraftarlarını ulûhiyyeti çerçevesine al- aığı iddiasını ortaya koyan vesikalar bulundu. Bu vesikalar için- de, Hüseyin b. Kasım tarafından yazılmış olanlar da vardı. Yazı halka gösterilince, halk yazıyı tanıdı. Yazı Şelmeğanî'ye göste rildi, o da yazının ona ait olduğunu itiraf etti... İbn Ebî Avn ve İbn Abdus da yakalanarak onunla beraber halifenin huzuruna getirildiler. Bunlara, Şelmeğanî'ye tokat atmaları emredildi, fakat onlar reddettiler.

Zorlanmaları üzerine İbn Abdus elini uzatarak onu tokatlarken, İbn Ebî Avn elini uzatıp onun sakalını ve başı nı okşadı. Bu sırada eli titredi, Şelmağanî'nin sakalını ve başını öptü, sonra: «Ey tanrım, ey efendim, ey rızkımı veren!» dedi. Bu sözleri duyan halife Razî, Şelmeğanî'ye dönerek. «Sen ilahlık iddiasında bulunmadığını savunuyorsun, peki bu ne?» diye sordu. Şelmağam şu karşılığı verdi: «İbn Ebî Avn'ın sözünden bana ne! Allah biliyor ki, ben ona asla ilah olduğumu söylemedim» Bu arada söze karışan İbn Abdus dedi ki: «O ilahlık iddia etmedi; ancak beklenen imamın bâb'ı olduğunu iddia etti... Ben sanıyor dum ki, o bunu takiyye olarak söylüyordu...» Daha sonra Şelme-ğanî'yi birkaç defa fakihler, kadılar, katipler ve komutanların yanında huzura çıkardılar. Nihayet faihler Şelmeğanî'nin kanının dökülmesinin mubah olduğuna fetva verdiler. Hicrî 322 yılında Zilkade ayında (934 M.) Şelmeğanî ve İbn Ebî Avn asılıp ateşte yakıldılar.